

FALUSY ZSIGMOND

Rinocérosok?
– Igen.
– De miért éppen rinocérosokat rajzol? A Műcsarnokban például jó néhány ki van állítva belőlük.

– Elárulok egy titkot: mind-egyik ugyanazt a rinocéroszt ábrázolja. Ez az az állat, amelyet I. Mánuel portugál király kapott Indiából, és X. Leó pápának akart továbbküldeni. Idén januárban volt ötszáz éve, hogy a Földközi-tengerbe veszett a szállítás során.

– És ez miért olyan érdekes?
– Mert annak idején maga Dürer is lerajzolta, ő pedig ebben a szakmában az etalon. Ezért van az, hogy szinte valamennyi grafikus – Salvador Dalítól William Kentridge-ig, Gyulai Líviusztól Takáts Mártonig – életében legalább egyszer elkészíti a maga rinocérosát. Plinius szerint egyébként ez az állat az elefántnál is erősebb, a szarvából pedig afrodisziákumot készítenek.

– Most úgy beszél, mint egy történész, pedig eredetileg irodalmárnak készült.

– Középiskolásként tényleg nagyon érdekelt az irodalom. Kecskeméten, a gimnáziumban részt vettem az irodalmi színpad munkájában, édesanyám irodalomtanár volt, ráadásul kitűnőre érettségiztem, minden adott volt tehát ahhoz, hogy az ELTE-re felvételizsek. Valami mégis megghiúsította a terveimet: édesapám előlétele. Ő ugyanis 1956 után börtönbe került a forradalom szellemi előkészítésének vádjával.

– Az mit jelent?
– Szerintem a vádlói sem tudták pontosan. Tény, hogy 1956 őszén Kecskeméten irodalmi fórumot tartottak Csoóri Sándor és Sánta Ferenc részvételével, amelyet irodalomtörténész édesapám vezetett. Itt a résztvevők tulajdonképpen kétségbe vonták az úgynevezett szocialista realizmus létjogosultságát. Magyarán kijelentették, hogy az egy marhaság.

Orosz István: Szomorú, hogy a '90-ben hazaküldött ellenség helyett mindig újak kellenek

– Szokott politizálni?
– Nem különösebben. Volt persze olyan időszak, főleg a rendszerváltás előtt, amikor többet foglalkoztam a politikával, mert olyan világ vett körül, amelyre válaszolni kellett valahogyan. Ez azonban sokszor nem volt szándékos, néha egyszerűen csak sodródtam az eseményekkel. 1989-ben például kiállítás megnyitóra mentünk a DOPP-csoporttal Csehszlovákiába, ahol épp akkor indult a bársonyos forradalom. Brnóban egy tornateremben szállásoltak el, és hamar elterjedt, hogy vannak itt magyar grafikusok. Rögtön fel is kértek, hogy tervezzünk plakátokat, mi pedig le-skicceltük néhány ötletünket, amelyeket aztán az egyetemisták másnap nagyban megrajzoltak. Tehát nem készültünk a helyzetre, de a végeredmény mégis határozott politikai állásfoglalás lett.

– Nagyjából ekkortájt készítette a magyar rendszerváltás emblematikus plakátját, a Tovariscsi, konyec!-et is. Zavarja, hogy azóta bármit csinál, mindenkinek ez jut önről eszébe?

– Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem bosszant a dolog, elvégre az elmúlt negyed század alatt sem lógattam a lábam. Mindenesetre ma is okoz megható percek az a régi munka: néhány napja ismeretlen, könnybe lábadt szemű hölgy szólított meg, és hosszasan mondta, mennyire fontos volt neki akkor az a plakát.

– És mit gondolt akkor, amikor a művét feldolgozák? Legutóbb például a népszavazási kezdeményezést megakadályozó kopaszok kapcsán tűnt fel kissé módosítva, Demokrácia konyec felirattal.

– József Attila írja, „vers, eredj, légy osztályharcos”. Szóval a mű járja a maga útját, akár tetszik az alkotónak, akár nem. Már láttam ezt a plakátomat úgy, hogy Gyurcsányt vagy Orbánt rajzolták le hátulról, de mindig arra gondoltam, ez nem az én dolgom. Ezek parafrázisok, talán jogom sem lenne beleszólni a közlésükbe. És kedvem sincs nagyon.

– Ha már szóba került: parafrázisnak is felfogható a Sakkparti a szigeten című könyve, méghozzá a hatalom parafrázisának. Ebben a bolsevik vezető, Lenin és

Orosz István a plakát háttérbe szorulásáról, a Magyar Művészeti Akadémiáról és a Tovariscsi, konyec!-ről

Tőkesúly és vörös paraszt

– Ennyi az egész?
– Ma már csak nevetünk ezen, de akkor ez nagyon veszélyes lépés volt. A vádiratot olvasva valami értelmiségi zúgolódás rekonstruálható, amelyet utólag igyekeztek minél komolyabbnak beállítani. Apu például azt is mondta állítólag, hogy ő oroszot többet nem fog tanítani. Ez csak azért furcsa, mert magyar–latin szakos tanárnak dolgozott, és életében nem beszélt oroszul.

– Jó, akkor már értem, hogyan nem lett irodalmár. De hogyan lett grafikus?

– Mivel jelentősebb egyetemet az eleve kódolt kudarc miatt meg sem kockáztattam, az iparművészeti főiskolára jelentkeztem, mert azt hallottam, hogy ott szabadabb a légkör, nem törődnek annyira a származással. Elsőre bejutottam, és tulajdonképpen beigazolódott az elvárásaim. Az intézmény egy kicsit a béke szigete volt akkoriban, a hetvenes évek elején. Végül plakáttervező szakon végeztem, legalábbis akkor még úgy hívták.

– Miért: változott azóta valami?

– Szinte minden. Nem csupán az elnevezés – ez most graphic designerre módosult –, de maga a tevékenység is. A plakátművészet egyre inkább a kiállítóterek falai közé szorult. A múltkor például meghívtak egy mexikói biennáléra, ahová a tényleges plakátot már nem is kellett elküldeni, csak egy fájlt, amelyet később kinyomtattak. Frissebb és olcsóbb módjai lettek a reklámnak. Mára már elmúlt a plakát az a közvetlen hatása, amelyet az utca emberére tudott gyakorolni.

– De tényleg volt ilyen hatása, vagy csak mi vagyunk hajlamosak így visszaemlékezni rá?

– Tény, hogy a plakáttal nem lehetett annyi mindent kifejezni, mint mondjuk egy játékfilmmel. Ezzel együtt a jobb plakátokban elkerülhetetlenül benne volt a kor és az alkotó személyisége. Aki például látta annak idején a lengyel Franciszek Starowieyski munkáit, annak egyből világos lett, hogy azok nem csupán egy filmről vagy színházi előadásról szólnak, de áttelesen arról is, hogy a művész börtönnek érzi a világot. A hetvenes-nyolcvanas évek kelet-európai alkotásaiba tényleg sok politikum szorult.

– Mennyire volt nehéz akkoriban egy művészként?

– Ez sok mindentől függött. Egy író vagy filmrendező jobban szem előtt volt, egy plakáttervező már kevésbé. Ráadásul elkezdtem animációs filmeket is csinálni, amelyek aztán végképp nem tűntek fontosnak a hatalom szemében. Valahogy úgy lett elkényyelve a műfaj, hogy az kizárólag gyerekeknek készül, és senki nem akar üzenni vele semmit. Amikor például az Ah, Amerika! című munkát készítettük Dániel Ferencsel, a

Ha nem lett volna akkora marhaság a szocialista realizmus, ma talán irodalmárként tevékenykedne Orosz István grafikus, rajzfilmrendező. A hatvanöt éves művész nem szeret direktben politizálni, bár az általa rajzolt hurkás katonatarkó egykor az egész kelet-európai rendszerváltás szimbólumává vált. Vigyázat, a nyugalom felkavarására alkalmas sakkpartik következnek!

forogatókönyvet be kellett mutatnunk az egyik televíziós szerkesztőnek; elolvasta, jóváhagyta, aztán többet nem törődött vele. Ez volt a szerencsénk.

– Hogyhogy?

– Az eredeti elképzeléshez képest szinte minden megváltozott a filmben. Az alapötletet Babits Mozgófénykép című verse adta, amely egy leányszóktetés története, és szórmenten vannak benne utalások a boldogabb amerikai életre. A mi verzióinkban viszont nagyon erősek lettek az áthallások az 1900 körüli időkből; kivándorlóktól származó dokumentumokat, levéltárodékeket, fényképeket, szövegrészleteket használtunk fel, végül odáig jutottunk, hogy Babits még az említés szintjén sem szerepel a kéz műben. Ez játékfilmmel nem ment volna ilyen könnyen.

– Az animációban akkor lubickolhatott, hiszen azt mondják önről, hogy alapvetően rejtőzködő alkot. Még a nyolcvanas években felvett művésznéve, az Utisz is azt jelenti: senki se.

– Így mutatkozik be Odüsszeusz a küklópszaknak, amelyeknek később kiszúrja a szemét. Mindig szerettem a perspektívával játszani, érdekelték a képi illúziók, ami tulajdonképpen már felér egy szemkiszúrással. Anyai ágon ráadásul van is bennem görög vér, szóval a név többszörösen találó.

– Még mindig nem mondta meg: rejtőzködő alkot?

– Ha valóban az lennék, hirdetném? Ugye, nem. Tény viszont, hogy érdekel a történelem, rajzaim pedig stílusukkal gyakran idézik meg a múltat. Tudja, nemcsak a térbe lehet disszidálni, de az időbe is. Na, ez talán összefügghet a rejtőzködéssel.

– Furcsa, hogy ezt mondja, hisz önt a jobboldali értelmiség egyik oszlopos tagjának tartják.

– Nem szeretem az ilyen kategorizálásokat. Sem jobboldalinak, sem oszloposnak nem tartom magam.

Képzőművészként is túlzott leegyszerűsítésnek vélem a stílusok szerinti besorolást, ami csak iskolás támpont ad, de a lényegre nem érinti. Nem a politikai oldaltól, inkább az ügytől függ, mi mellé állok. Amúgy meg azt hiszem, egy művésznek függetlennek illik lennie, sőt ha a kílre gondolok, egyenesen ellenzékinek. Tudja, mi az a kíl? Tőkesúly. Ballaszt. Visszahúzza és egyensúlyban tartja a hajót, amikor az veszélyesen kibillen valamelyik irányba. Hát ez lenne a kultúra dolga is.

– Akkor nehéz helyzetben lehet, hiszen tagja a kormány által támogatott Magyar Művészeti Akadémiának (MMA). Ettől a szervezettől most nem éppen azt várják, hogy ballaszt legyen.

– Az én történetem az MMA-val azért egy kicsit régebbi keletű. Röviddel az ezredforduló után választottak meg az akadémia tagjának, ami nagy szakmai elismerést jelentett, éppen úgy, mint a másik oldalon álló Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia meghívása. Makovecz Imre később felkért, hogy legyek az MMA alelnöke. Akkor ezt azért vállaltam, hogy a két akadémiát közelítsem egymáshoz, aztán amikor reménytelenül vált a dolog, lemondtam. Egyébként abban az időszakban is voltak kormányzati támogatások, csak ezt Makovecz elutasította. Igaz, ez nem az Orbán-kormány alatt történt.

– Ez a hozzáállás azóta némileg megváltozott.

– Tény, hogy Fekete György nagyon tudhat valamit, mert Makovecz egykori elképzelései fényképekre vannak azoktól a lehetőségektől, amelyeket ő ki tudott a szervezetnek járni. A dolog ünneplendő lehetne, noha tudom, nincs mindenki egyformán meggyőződve arról, hogy az MMA a támogatásokat nem a tagság nevében habzsolja be, hanem az ország kultúrájának javára fordítja. Paradox ez a helyzet: ahogy nő a kulturális támogatás, úgy habzanak fel az indulatok.

vetélytársa, Alekszandr Bogdanov orosz filozófus sakkozik, a cselekmény pedig abban a két lépés közötti időben játszódik, amikor Bogdanov nem tudja eldönteni, legyőzheti-e Lenint.

– Azért ezt nem teljesen így gondoltam el, de kétségtelenül lehet ilyen olvasata is a történeteknek. A könyv egyébként valós eseményen alapul. Találtam egyszer néhány fényképet a résztvevőkről, az egyiken még heten voltak, a másikon már csak hatan, a harmadikon öten. Szép sorban kiretűsítették őket, ahogy az elvtársak méltatlannak bizonyultak arra, hogy egy képen szerepeljenek Leninnel. A két lépés közti szünet viszont nekem lehetőséget ad arra, hogy bemutassam őket, elmerengjek a cenzúrán, a valóságban és annak meghamisításán.

– Szóval: lehet a hatalomnak mattot adni?

– A regényemben Bogdanov legyőzi Lenint, ez egyébként így történt a valóságban is. Készítettem viszont ugyanerről a partiról egy rajzfilmet is később. Ebben Lenin végül átnyúl a sakkasztalra fölött, és leüti a vörös parasztá váló Bogdanovot.

– Tovariscs, konyec. Visszatekintve egyébként a nyolcvanas évekre: ilyen jövőről álmodozott, mint a mostani?

– Ezt nehéz megmondani. Nyilvánvaló, hogy sokkal jobb lehetőségek között és szabadabban élünk, de szomorúan látom, hogy a '90-ben hazaküldött ellenség helyett folyvást újak kellenek. Ha pedig épp nincsenek, akkor keresnek maguknak az emberek meg persze a politikusok. És soha nem hittem volna, hogy ilyen nehéz dolog a demokrácia.

– Miért: azzal mi a baj?

– Ha a képzőművészet nyelvére akarnám lefordítani, akkor demokrácia az, ami a legtöbb embernek tetszik. Azaz: a giccs. A többség ugyanis nem szükségképpen jelent minőséget. Emlékszem, még az internet hajnalán egyszer Garri Kaszparov sakkpartit játszott a világgal. Ez úgy történt, hogy lépett egyet, az internetezők pedig elküldték a válaszlépésüket, és azt húzták meg közülük, amelyre a legtöbb szavazat érkezett. Talán mondanom se kell, soha nem volt még ilyen könnyű dolga Kaszparovnak.

– Értem.

– Hozzá kell azonban tennem ehhez valamit. Közben egyáltalán nem vagyok meggyőződve arról, hogy a demokrácia a legjobb dolog a világon, egyvalamiben azért biztos vagyok.

– Mi lenne az?

– Hogy még mindig a legtisztességesebb.